

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

ÂŞIK SÜMMÂNÎ'NİN ŞİİRLERİNDE TASAVVUFÎ DEĞERLER

Tülay ÜNAL¹ Kâmil Veli NERİMANOĞLU²

Öz

Ozan/baksı geleneğini takip eden halk şiiri, İslâmiyet'ten sonra âşık tipini ortaya çıkarmıştır. Âşıklar lirik şiirleri ile halka rikkat ve deruni duygular yansıtırken didaktik şiirleri ile de ahlakî değerleri benimsetmeye çalışmışlardır. Özellikle rüyasında "pir" elinden bade içerek "Hak âşığı" unvanını alan âşıklarımız adeta birer kanaat önderi gibi halkı irşat etmede görev yüklenmişlerdir. Makalede badeli âşıklar arasında önemli bir yere sahip olan Sümmânî'nin şiirlerinde geçen tasavvuf temalı nasihatler üzerinde değerlendirmeler yapıldı. Sümmânî'ye ait ulaşılabilen tüm şiirler incelenerek konu ile ilgili olanlar derlendi. Şiirler, temel tasavvufî kaynaklara ve tasavvufî bakış açısına göre yorumlanmaya çalışıldı. Her bir mısrası hikmetli öğütler içeren Sümmânî'nin şiirlerinin gelecek nesillere aktarılması amaçlandı. Halk şairi, halk ozanı, âşık sıfatları ile anılan Sümmânî hakkında bugüne kadar kitaplar yazılmış, yüksek lisans ve doktora tezleri hazırlanmış, sempozyumlar düzenlenmiş, hatırasını yaşatmak için doğduğu köy "Samikâle"de, "Âşık Sümmânî Şenlikleri" tertip edilmiştir. Şairlik ve âşıklık yönü ile ilgili çok sayıda çalışma yapılan Sümmânî'nin şiirlerinin süzgeçten geçirilerek onun âriflik yönünün ortaya çıkarılması makalenin ana hedefi olarak belirlendi. Onun irfan yönü en az şairliği kadar önem arz etmektedir. Zira bu vasfından dolayı ona "Sümmânî Baba" sıfatı lâyük görülmüş, söylediği hikmetli sözlerde bir Yunus bir Mevlâna bir Hacı Bektaş-ı Veli irfanının ortaya çıktığı gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sümmânî, Tasavvuf, Âşık

SUFI VALUES IN SUMMANI'S POEMS

Abstract

Folk poetry which follows tradition of bard, bakshi, brought out the poet-singer type after Islam. Poet-singers tried to make the folk embrace the moral values with their didactic poems, while reflecting their compassion and inner feelings to the folk with their lyric poems. Especially poet-singers which took the title of "Hak âşığı" (the one who loves the God) by drinking the holy drink from hands of the "Pir" (sage) in their dream, shoulder the mission of guidance of the folk, just like as an apostle. In this article, sufism based sermons in the poems of Sümmânî, who has an important place among the poet-singers who drank holydrink, is examined. By examining all the poems of Sümmânî that could be found, the poems related to the research subject were compiled. The poems are interpreted on the basis of fundamental Sufi sources and sufi perspective. It is aimed to reveal values of Sümmânî, whose each verse of poems contain wise sermons. There are books written, master and doctorate theses prepared, symposiums organized, festivals of "Âşık Sümmânî" are organized to cherish his memory in the village "Samikâle" where he was born, for Sümmânî who is named as folk poet, folk poet-singer and folk bard. Main objective of this article is designated as to reveal the sagesness aspect of Sümmânî by examining his poems, about which there are lots of studies concerning his poet and poet-singer aspects. His wisdom is as important as his poetry. Because he is deemed worth of the title "Sümmânî Baba" due to his wisdom, and he revealed the wisdom in his sermons just like Yunus, Mevlâna and Hacı Bektaş-ı Veli.

Keywords: Sümmânî, Sufism, Poet-singer

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Aydın Üniversitesi, tulaygungorunal@gmail.com, Orcid: 0000-0002-8003-1549

² Prof.Dr., İstanbul Aydın Üniversitesi, kamilvelin@gmail.com, Orcid: 0000-0001-5660-7416

Bu Makaleye Atıfta Bulunmak İçin/Cite As: Ünal, T. & Nerimanoğlu, K.V. (2023), Âşık Sümmânî'nin Şiirlerinde Tasavvufî Değerler, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 140-155

Giriş

Halk şairi ve Hak aşığı olarak nitelenen âşıkların topluma iyiyi, kötüyü, güzeli, çirkini, doğruyu ve yanlış gösterme konusunda önemli rolü olmuştur. Elinde saziyla diyar diyar gezen saz şairleri, lirik şiirlerinin yanında halkı aydınlatmak için didaktik şiirler de söylemişlerdir. Salt sözle yapılan nasihatlerden ziyade söze musikin de eşlik ettiği şiirlerin halkın ruhunda derin izler bıraktığı bir gerçektir. Türk kültüründe edebiyata ait türlerden faydalanarak halkı eğlendirmek ve eğitmek edebiyatımıza yüklenen sosyal bir görev niteliğindedir. Halk edebiyatı dairesinde bu görevi gerçekleştirmek için hikâyeler, masallar anlatılmış, Hacivat ile Karagöz'ün dilinden çocuklara öğütler verilmiş, orta oyununda ibretli hikâyeler anlatılmıştır. Çocukların kulaklarına fısıldanan ninnilerle, sorulan bilmecelemlerle onlara güzel değerler aktarılmaya çalışılmıştır. Halk şairi olarak nitelendirilen âşıklarımız ise sazlarının tellerinden dökülen nağmelere dillerinden dökülen hikmetli deyişleri eklemiştir. Özellikle "Hak âşığı" sıfatını alan badeli âşıklarımız ahlaki değerlerimizi anlatma konusunda misyon yüklenmişlerdir. Rüyasında "pir" elinden bade içen şairlerimizin birçoğu pir ile sadece rüyada görüşmekle ve ondan maneviyat iksiri içmekle kalmamış, gerçek hayatta da bir müridin terbiyesine girerek yetişmeye çalışmıştır. Mutasavvıf âşıklar, üstatlarının kalbinden kalplerine dökülen bâtin ilmini halka aktarmada aracı olmuşlardır. Onların şiirleri sayesinde halk, bir tekkeye mensup olmasa da tasavvufî değerlere aşina olmuştur. Kendisi de badeli âşık olan Sümmânî, sazını ve sözünü halkı aydınlatma yolunda vasıta olarak kullanmıştır. Yaşadığı dönemde köy odalarında, düğünlerde, kahvehanelerin duvarlarında yankılanan Sümmânî'nin hikmetli ve ibretli deyişleri günümüzde kitle iletişim araçları ile daha geniş bir alana yayılmış, türkü sözleri olarak ruhları okşarken okulların ders kitaplarında bu sözlere yer verilmiştir. Gelişen teknolojinin imkânları ile başta Sümmânî olmak üzere toplumu müspet yönde etkileyen değerlerimizin nasihatleri gelecek nesillere aracısız olarak aktarılabilir.

1. SÜMMÂNÎ'NİN HAYATI

Haşim Nezihi Okay'a göre Sümmânî, 1860-1915 yılları arasında yaşamıştır. Hâşim Nezihi, Sümmânî'nin Erzurum ili, Narman ilçesi, İd bucağına bağlı Samikale köyünde doğduğunu ifade eder. Lakaplarına "Kasımoğulları" denmektedir. Sümmânî, Ablak Taşı'nda uyuyakaldığında kendisine gösterilen Bedehşan Emiri'nin kızı Gülperiye âşık olmuş ve onun uğruna sazı elinde İran ve Kafkasya taraflarına gitmiş; fakat sevgilisine kavuşamamıştır. Okay'a göre Sümmânî, 1912 yılında tekrar Erzurum'a dönmüş ve bu tarihten sonra sefere gitmeye derman bulamamıştır. Ömrünün sonlarına doğru köyünün sokaklarında gizli gizli ağlayarak dolaşan bu yorgun beden, sevgilisine kavuşamamanın hüznü ile 1915 yılının sonbaharında bu fânî dünyadan ebedî âleme intikal etmiştir (Okay, 1958: 9-10). Kâsımoğullarından Hasan'ın en büyük çocuğu olarak dünyaya gelen Sümmânî'nin annesinin adı Nezife'dir. Sosan ve Peruze (Firuze) isimlerinde bir kız ve bir erkek kardeşi bulunmaktadır. Kardeşleri kendisinden sonra vefat etmiştir (Erkal, 2018: 13). Sümmânî; Melek, Sabiha, Feride isimlerinde üç hanımla evlenmiştir. İki kız beşi erkek olmak üzere yedi çocuğu olmuştur. Çocuklarından Ali ve Şahabeddin, Sümmânî hayatta iken ölmüştür. Diğer çocukları Şevki, Fahri ve Zabittir. Bunlardan Şevki'nin oğlu Hüseyin Sümmânîoğlu ve Fahri'nin Oğlu Nusret Torunî, Sümmânî geleneğini devam ettirmişlerdir (Erkal, 2007: 12-13). Sümmânî, daha çocukluğunda irfan yönünün gelişmesi ve genel kültürünün artması için babası tarafından özenle yetiştirilmiştir. Bunu temin etmek isteyen babası köyün imamından oğluna Envaru'l Aşık'ın'den, Mevlid'den ve Ahmediye'den hikmetli bilgiler aktarmasını

istemiştir (Yağmurdereli, 1939: 26). Sümmânî; medreseleri, camileri ve tekkeleri görmesi için zaman zaman Erzurum'a götürülmüştür. Orada Erbâbî'nin ve Emrah'ın şiirlerini dinleyen, onların maneviyat ortamını teneffüs eden Sümmânî, köye döndüğünde manevî yönden kendisini huzursuz hissetmiş, bunun üzerine âşıklığa dair yol yordam öğrenmesi ve âşıkların nasıl tezene tuttıklarını görmesi için babası tarafından tekrar Erzurum'a, Âşık Erbâbî'nin yanına gönderilmiştir. (Yağmurdereli, 1939: 28).

Sümmânî okuma yazması olmayan, ümmî fakat arif bir zattır. Okuma yazma bilmemek kişiyi cahil yapmadığı gibi irfanına da mâni değildir. Bu konuda Nesib Yağmurdereli dikkate değer tespitlerde bulunmuştur:

“Büyük Harp öncesine kadar bizim tahsil hayatımızda okuryazarlıkla ‘bilgi’ daima iki ayrı şey olarak göz önünde bulundurulurdu. O zamanki medrese tahsili; okuduğunu, duyduğunu yazı ile ifade etmeyi, yani sadece yazıyı ilim çerçevesi içerisine almazdı. Onun içindir ki parmakla gösterilen pek meşhur âlim hocaların, kadıların dahi bir satır yazı yazmadıkları gayet tabii telâkki edilen bir keyfiyetti. Binaenaleyh zamanın telâkkisine göre okuryazar olmamak cahil olmak demek değildi.” (Yağmurdereli, 1939: 77-78).

2. SÜMMÂNÎ’NİN ŞİİRLERİNDE TASAVVUFÎ DEĞERLER

Kaynaklarda kendisinin ümmî olduğu bilgisine ulaştığımız Sümmânî, ümmiliği okuma yazma bilmemek olarak nitelendirmekten ziyade adap ve erkâna uymamak olarak görmüştür. Sümmânî, “Erkânda ümmî olan insanın / Hayra rızası yok şer elçisidir” (Erkal, 2007:289) mısralarında bu düşüncesini ifade etmiştir. Ona göre gerçek cahil edep ve ahlâkî değerlerden uzak olan kişidir.

*“Adam olana yarar erkânı ayar,
Adam olmayana ne olur şikâr
Ümmî muhip olmaz mar gibi sancar,
Lazım mı onunla etmek yârenlik”* (Kardeş, 1963: 76)

Bu anlamda Sümmânî’yi okuma yazması olmayan âlim olarak değerlendirmek mümkündür. Zira o, gece gündüz ilim ile meşgul olmayı tavsiye etmekte, kişinin dünyadaki en büyük kazancının ilim olduğunu ifade etmektedir. Ona göre Hak yoluna girmek isteyen kişiler, her çeşit ilmin hayranı olur ve Allah’a ihlasla kulluk edenler, manevi ilimlerle müzeyyen olma şerefine ererler. O, ilmin insana itibar kazandırdığını ve ahirette mükâfata ermesini sağlayarak azaptan koruyacağını söylemektedir.

*“Bir adam cehdetse Hakk’ın râhına
Her ilmin aşkına giriftar olur
Hulusu bir ise şahlar şahına,
Lisanı mücevher, kalbi nur olur”* (Kardeş, 1963: 85)

*“İlmi ar eyleme ey cânım kardeş,
İlmi ar eyleyen berhudar olmaz,
Gece gündüz sarf et ilme gayreti,*

Zira bundan üstün kesb ü kâr olmaz” (Kardeş, 1963: 65)

Tasavvufi gelenekte mürit, yolculuğun meşakkatlerine katlanarak sabrı talim etmesi ve seyahati esnasında iyi insanlarla karşılaşarak yol yordam öğrenmesi için şeyhi tarafından seyahate gönderilir (Yazıcı,1994: 190). Rüyasında pir elinden bade içerek Hak âşığı unvanı alan Sümmânî, Ethem Baba ve Sanaverli Hacı Ahmet Baba başta olmak üzere farklı müşitlerden manevi ilim tahsil etmiştir (Erkal, 2010).

“Esseyiddü’l Ahmed’i Bedevi Sultanımız

Bezmi tarikat içinde dervişan derler bize” (Kardeş, 1963: 77)

Mısralarından meşhur mutasavvıf Ahmed Bedevî’nin mânâ âleminde Sümmânî’ye rehberlik ettiğini görüyoruz. Ona göre tarikata giren kişi selamete erer ve aldığı terbiye ile manevi ihtiyaçlarını görür. Bu bilgiler ışığında Âşık Sümmânî’nin seyahate çıkmasında görünür sebep olarak sevgiliye kavuşma arzusunu söylesek de manevi yönden olgunlaşmak amacı da vardır.

“Yazar okur isen Kelam-ı Kadim,

Olur isen cümle işlerden nadim

Gel tarik-i hakka daim ol salim,

İhtiyacın defedersin pekâlâ” (Kardeş, 1963: 81)

Sümmânî, 11 yaşında kendisine bade içirerek gönlüne “Hak” sevgisini aşıl原因an müşitlerinin yanında otuz yaşında da bir tarikata intisap ettiğini ve hocalarının kâmil insanlar olduğunu söyler. Ona göre tasavvufa giren kişi aşk ateşiyile yanmaya başladığı ve Rabbine kavuşmanın özlemini çektiği için dert ehlidir. Bu dert ise müşidinden kendisine intikal etmiştir.

“Dertsiz iken dert ehlinden dert aldım,

Aşkın ocağına göz baka baka...

On birinde ben ustamdan virt aldım,

Guş verdim kâmile göz baka baka” (Okay, 1958: 24)

“Dertsiz iken dert ehlinden dert aldım

Bu aşkın bahrına daldıktan sonra

Otuzunda ben ustamdan virt aldım

Bu serim sevdâya saldıktan sonra” (Erkal, 2007: 315)

Sümmânî, bir tarikata giren kişinin nefisini terbiye yolunda aşamalar katettiğini ve gördüğü manevî terbiyenin ruhunda meydana getirdiği müspet etkiyi, yalın fakat zengin bir dille ifade etmiştir. Ona göre tasavvufu bir müşide intisap eden kişi, adeta ham bir hamur iken yoğrulur, pişirilir ve güzel huylarla müzeyyen, kâmil insan hâline gelir.

“Adamın söz ile bağıın ezerler,

Aheste, aheste raha dizerler,

Elden ele, kaptan, kaba süzerler,

Yoğururlar sonra insan ederler” (Okay, 1958: 89)

Bir mürşide intisap eden kişi, günahlardan uzak dururken kazandığı rikkat ile de idraki ve ifanı artar. Kalıbında olsa dahi dünyayı kalbinden çıkarmayı başaran dervişler gecelerini ibadet ve tefekkürle geçirerek “*Terk ederler malı hâbi*” (Erkal, 2007: 342). Ona göre kişi, İslâm’ın emirlerine riayet etmekle ve “muhabetullahı” derinden hissetmekle vahdetivücuda erer. Kulluktan murat da Hakk’ın birliğinin şuuruna ermektir.

“Ey gönül ehli aşkın devranını vahdette gör

Hazreti Piri muganın şanını vahdette gör

Mesti dünya oluben aldanma rûzigâra

Bahtlı bu ikballerin ihsanını vahdette gör” (Erkal, 2007: 400)

Sümmânî, tasavvufa girenlerin bu yola ait kural ve kaidelere riayet ederek aldıkları vazifeleri yerine getirmesi gerektiğini söyler. Sümmânî’ye göre mümin olmanın işareti dilin zikreder olmasıdır. “*O nasıl mümin dilinde virt olmaz*” (Kardeş, 1963: 99) diyen Sümmânî, insanın kemâle erebilmesi için de dilinde tespih olması gerektiğini “*Kâmil olan firar olmaz virdinden / Alır destur ehli keşfin derdinden*” (Erkal, 2007: 315) mısralarıyla ifade etmiştir. Yine “*Cihanda durmayıp zikreyle kardaş*” (Kardeş, 1963: 79) diyerek zikr-i müdamı tavsiye etmiştir. Sümmânî’ye göre gönlün pasını silmek de zikirle mümkündür. Gerçek âşıklar dilleri, bedenleri ve kalpleri ile daima Allah’ı zikrederler. Kişinin eli kârda olsa dahi dili daima yardı olmalıdır:

“Her belâya tahammül kıl şükreyle

Her nefeste Yaradan’ı zikreyle

Her kelâmın derûnunda fikreyle

Açma malâyani dil kapısını” (Erkal, 2007: 186)

Sümmânî, gecelerde Allah ile baş başa kalmamız gerektiğini ve böyle yaptığımız takdirde maneviyat kapılarının açılacağını ifade etmektedir. O da Süleyman Çelebi’nin “*İsmi pâkin pâk olur zikreyleyen / Her murada erişir Allah diyen*” (Kotku, 2013: 302) mısralarında ifade ettiği gibi dilin ihlâsla zikrettiğinde Allah’ın mutlaka mukabelede bulunacağını söylemektedir:

“Gece uyanırsın hâbi nazından

Vasıl olur Hakk’a her niyazından

Bir kez Allah lafzı çıksa ağzından

Azametiyle lebbeyk der kulum sana” (Erkal, 2007: 405)

Sümmânî, Gülperi’ye olan aşkı ve ona kavuşma yolunda çektiği sıkıntılardan sonra gerçek aşkın ve yardımcının Allah olduğu hakikatini kavramış ve insanlardan yardım istenmemesi gerektiğini “*Her ne ister isen iste Allah’tan / Derde deva umma kul kapısını*” (Ergun, 1938: 135) mısraları ile dile getirmiştir. O, diğer bütün sevgilerden uzaklaşmış, sadece Allah’ın cemalini arzular hale gelmiştir. “*Benim birden gayrı cananım mı var*” (Okay,

1958: 68) diyen Sümmânî'nin tek amacı gerçek sevgilinin rızasını kazanmaktır. O da Yunus Emre'nin “*Bî-çare Yunus'un cânı dost yoluna îsâr olur*” (Tatçı, 2020: 275) dediği gibi canını sevgiliye vermekten mutlu olur.

*“Sümmânî'yim gözyaşlarım yürüdü,
Bu aşkın dumanı başım bürüdü,
Hangi dalı tuttum ise çürüdü,
Şahım senden gayri dal bulamadım”* (Okay, 1958: 126)

O, mecazî aşkın erdirici etkisi ile (Knysh, 2011: 156) olgunlaşarak Leyla'nın aşkından Mevla'yı bulan Mecnun'a benzemiş, bu durumunu ise şöyle dile getirmiştir:

*“Hocalar kitabın açar başın Bismillah ile
Müminler ikrara geldi Amentü Billah ile
Mecnun da dağlara çıktı muradı Allah ile
Hiç mi ona soran olmadı arada Leylâ nedir”* (Erkal, 2007: 400)

Sümmânî, manevî eğitimini sadece mürşitlerden, rüyasında gördüğü pirlere almakla kalmaz. “*Sorsalar mürşidin kimdir / Hızır Baba'dan almışım*” (Erkal, 2000: 354) mısralarından onun Hızır ile de görüştüğü anlaşılmaktadır. Sümmânî gönül erlerinin kıymetini bilerek onların meclislerinde bulunmayı; ilimlerinden ilim, irfanlarından irfan almayı olgun insan olmanın şartı kabul eder. Ona göre erdemli insan olmayı arifler meclisine katılarak öğreniriz. Âşıklık sanatında mahir olan Sümmânî, manevî yönden yetişmek için de insanın bir ustası olması gerektiğine inanır. Zira çırak mesabesindeki kişi o ustadan yol yordam, usul erkân, ilim irfan öğrenerek kemale erer.

*“Hissemend olmazsan ehli ariften,
Her zaman çıkarsın doğru tarikten,
Bîhaber gezersin şeri şeriften,
Ya nerden öğrendin yol kapısını”* (Okay, 1958: 121)

Sümmânî de diğer Hak âşıkları gibi mürşit terbiyesine girmiş ve gönülden bağlanarak manevî yönden yetişmeye çalışmıştır. Usta çırak ilişkisine dayanan âşıklık geleneği ile müridin mürşidinden manevî eğitim alarak yetişmesi arasında paralellik vardır. Zira tasavvuftaki mürit mürşit ilişkisi bir nevi usta çırak ilişkisine dayanır. Manevî yönden kendisini yetiştirerek “kâmil insan” sıfatını almış olan mürşit usta, bu yola girerek ilerlemek isteyen mürit ise çırak mesabesindeki. Her iki ilişkide de ustaya saygı, sevgi, vefa ve samimiyetle bağlanmak esastır. Tasavvufun usul ve erkânı olduğu gibi âşıklık geleneğinin de kural ve kaideleri vardır. Sümmânî'nin hocası; aşk ehli, manevî yönden zengin ve âlim bir zattır. Farsçayı çok iyi bildiği gibi talebelerinin de âlim olması için himmet etmektedir.

*“Üstadım hocadır himmeti hazır,
Muhabbet bahsinde misli lâ nazir,
Farisi ilminde olmuştur vezir*

Himmetiyle açıldı zekâvetimiz” (Yağmurdereli, 1939: 75)

Sümmânî'nin bir dergâha intisap ederek o dergâha samimiyetle hizmet ettiğini görüyoruz. Tasavvuf yolunda kardeş bellediği tekke arkadaşlarına bu kardeşliğin özel adı olan “ihvan” (Uludağ, 2000: 580) kelimesi ile hitap etmektedir. Aynı dergâha mensup olan müritlerin kardeşlik bağlarının kuvvetli olması için bir takım adap ve erkâna riayet etmeleri gerekir. Dervişlik yolunda ilerlemek isteyen talebenin ihvanını çok sevmesi ve onları koruyup kollaması beklenir. Âşık Sümmânî de ihvanlarını kendisine en yakın dostlar olarak görmekte onlara gönülden muhabbet beslemektedir.

*“Kulak verin bu sözüme ey ihvan,
Dinleyin kim arzuhalim nicedir,
Muhiplerim, benim sadık dostlarım,
Vâkıf olun kim ahvâlim nicedir” (Okay, 1958: 46)*

Sevgisi, mecazî aşktan ilahî aşka evrilen Sümmânî, Allah'a olan muhabbetini aşk derecesinde hissetmektedir. Onun Allah aşkından muradı, Allah yolunda canını vermektir. Bu yolda malını, zamanını, sevdiklerini feda edenlerin yanında Sümmânî, feda edilmesi en zor olan canını canan için vermeyi arzulamaktadır.

*“Sümmânî gedanın maksudu Settar,
Damene mahbuptur, arzusu Hünkâr,
Her âşık olamaz yâre fedakâr,
Canan için kurban olan bellidir” (Kardeş, 1963: 88)*

İlahî aşkın sembolü olarak şem ile pervanenin, mecazî aşkın sembolü olarak ise gül ile bülbülün sevgisi kabul edilmiştir. Zira bülbül aşkı uğrunda sadece bağırır çağırır; fakat pervane bu uğurda yanarak canını verir. Sümmânî, bülbülün aşkını da ilâhi aşk olarak görmüş ve onun Allah'ın cemalini görmek arzusu ile feryat ettiğini ifade etmiştir.

*“Bülbülün çektiği âhtır
Aşkın sırrına âgâhtır
Muradı Cemalullahtır
Akar gözden yaşın bülbül” (Kardeş, 1963: 116)*

Sümmânî, gerçek aşkın ilahi aşk olduğunu “Bâki mahbup sevmektedir aşk ile bu can” (Okay, 1958: 92) şeklinde ifade etmiştir. O, aşkın şiddetinden seher vakitlerinde cezbeye geldiğini ve ilahî aşkın coşkusu ile kendinden geçtiğini söylemektedir. Allah aşkının zevkine varanlar bu aşkın sarhoşluğu ile dünyadan vazgeçerek deli divaneye dönerler.

*“Ehli aşkın şiddetini nârını
Kerem gibi yananlara sor bilir
Abdallar terk etmiş dünya malını
Behlül gibi divaneye sor bilir” (Albayrak, 2001: 57)*

“*Sen bülbülsün doğru râhta*

Bir arzun var Cemalullahta

Artar feyzin sehergâhta

Kimse bilmez işin bülbül” (Okay, 1958: 90)

Sümmânî'nin Allah'a olan aşkı ve sevgisi sadece Mecnun'un Leyla'ya olan aşkıdan Mevla'ya ulaşmasına teşbih edilemez. Zira o, hisli ve derin duygular yaşayan hâli ile Allah sevgisini Fuzûlî gibi de hissetmektedir. Ona göre de aşk derdinin dermanı derdi verendedir:

“*Câni cânân yaktı ezel cânâ verdi yâreler*

Gayrıda himmeti lâdır yarendendir çareler” (Erkal, 2007: 382)

Sümmânî, “*Terk ettim ağyarı döndüm didara*” diyerek gönlünden ve gözünden Allah dışındaki bütün sevgileri çıkardığını ifade etmiştir. Ayrıca Sümmânî, Allah'a kavuşma yolunda tek engelin yaşamak olması hâlinde ona kavuşmak için canını dahi seve seve vereceğini ifade etmektedir. Bu duygusunu ise “*Hakk'ın didârını görmek isterem / Di gel al canımı ölem Azrail*” (Erkal, 2007: 211) mısralarında açıkça dile getirmiştir. Ona göre canımızı Allah yolunda vermemiz bir fedakârlık değildir. Zira bu can bize emanettir ve zamanı gelince sahibine vermemiz gerekir. “*Can ki cananıdır, alır akbet / Nedir sende ara yerde nızalar*” diyen Sümmânî, Allah yolunda can verirken en küçük bir tereddüdü dahi hoş karşılamamıştır (Okay, 1958: 90).

Sümmânî, Allah'a olan sevgisini dile getirirken zaman zaman şatihyelere başvurmuş ve şariat ehlinin anlayamayacağı taşkın ifadeler kullanmıştır. O da Yunus gibi cenneti değil, sadece ve sadece Allah'ın cemalini arzular, onun için yaşar:

“*Sofi senin olsun huri ile gılman*

Bizim matlubumuz can için cânân

Ya nerde maksudun gedâ-i Sümmân

Cümlesinden Hak didârı tatlıdır” (Erkal, 2007: 279)

Sümmânî'nin hayatında dervişlerin, kâmillerin ve tasavvuf erbabının ayrı bir yeri vardır. Rüyasında ona bade sunan dervişler, günlük hayatta da zaman zaman rehberliklerini ve manevî yardımlarını da gösterirler:

“*Bir bulak başında verdiler dersi*

Dû guşûma geldi erenler sesi

Kendi ara yerde aşkın kâsesi

Buyur emrettiler şerbete beni” (Erkal, 2018: 58)

Sümmânî, kâmil mürşide hizmet eden kişinin onun tevazuunu örnek alarak ve nefsinin yenerik toprak gibi mütevazı olacağını söyler. Bu tevazuu ise müride “ariflik” kapısını açar. “*Mürşide hizmet edenler hak olur irfan olur*” (Erkal, 2007: 401) diyen Sümmânî, hakikat yolunda ilerlemek isteyenlerin kendi başına hareket etmeden mutlaka bir kâmilin terbiyesine girmeleri gerektiğini söyler. “*Arayıp bulmalı desturlu yaver/ Yaversiz çıkılmaz şah divanına*”

(Erkal, 2018: 30) diyen Sümmânî, kişinin Allah'ın huzuruna silsilesi Peygamber Efendimize dayanan hakiki bir mürşitle çıkabileceğini söyler. Yine Sümmânî, aynı anlamı içeren şu ifadelere yer vermektedir: “*Kim sevmez âlemde meşayihleri / Saim kaim hepsi er ayıkları*” (Erkal, 2007: 274). Sümmânî, ilahî aşk ile yanmanın da bir mürebbi ve mürşit sayesinde öğrenilebileceğini söyler: “*Sümmânî ders almış bir piri dâneden / Yanmayı öğrenmiş o pervaneden*” (Okay, 1958:126). O, kişinin daima piri ile irtibat halinde olması gerektiğini düşünür. Hocasına gönülden bağlı olanlar menzilde daha kolay yol alırlar. Sümmânî, canını canana kavuşturma yolunda kendisine önderlik eden pirine “*Can kurban eyledim hazreti pire*” (Okay, 1968: 126) diyerek sevgisini dile getirmiştir. Sümmânî; doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden, güzeli çirkinden ayırabilmek için maneviyatın kuvvetli olması gerektiğini söyler. Ona göre hakikati görmek için sadece mantık yetmez. Olayları derunî bir hissedişle değerlendirmek gerekir.

Sümmânî de diğer mutasavvıflar gibi nafile ibadetlere önem vermiş, gönül gözünün açılması için zikir ve tefekkürü ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır. Allah'ın cemalini de ancak gönül gözü açık olanlar idrak edecektir. Sümmânî'ye göre olayları değerlendirirken gönül gözü ile bakmadan sadece mantıkları ile hareket edenler yanılabilirler.

*“Kalp bir şehristandır şehrin çerağı,
Çar memur dikmiştir sergiriftârı,
Her dide lâyıık mı göre didarı?
Serde olan gözün şaşığı gösterir”* (Okay, 1958: 47)

Âşık Sümmânî, Allah'ın rızasını kazanma yolunda Rabia el-Adeviyye'nin ekolü olan “sevgi ve muhabbet yolu”nu (Yılmaz, 2021: 236-239) benimsemekle birlikte üzerine düşen şeri vazifeleri de yerine getirir. İslâm'ın emirlerine uymayanların ilahi cezaya uğrayacaklarını, aldığımız her nefesin hesabını vereceğimizi söyler. Bu dünyada yapılan iyi veya kötü her işin ahirette mutlaka karşılığının mükâfat ya da ceza olarak görüleceğini ifade eder.

*“Bu cana der ki, neye ettin heves?
Her saatte sana verdim bin nefes,
Nereye harcadın? Gel hesabın kes
Deyip birer birer çeker divana”* (Kardeş, 1963: 80)

Sümmânî, işinin erbabı olmasına rağmen yaptıklarını hiçbir zaman Rabbine layık görmez, “*Çünkü Hakk'a yarar âşık değilim / İrfan meclisine lâyıık değilim*” (Erkal, 2007: 220) diyerek tevazu ve mahviyet ile hareket eder. Büyük mutasavvıf Esad Coşan'ın “*Şöhret afet, gösteriş riyadır. Bu sebepten kendini, gizlemek, avamdan ve halkın teveccühünden kaçmak ariflerin şiarı olmuştur*” (Coşan, 2008: 134) dediği gibi Sümmânî de mütevazılık ve mahviyeti şiar edinmiştir.

Allah'a karşı büyük bir muhabbet besleyen Sümmânî, onun rızasını kazanma yolunda cemal sıfatından ümitvar olurken celal sıfatından haşyet duymaktadır. Ona göre kul Rabbine havf ve reca duyguları ile bağlanmalı ki ibadetlerinden huşu duyabilsin:

“Bir kulda olmazsa hayfî Rabbani,

Vücut ikliminde cezbesi olmaz” (Kardeş, 1963: 95)

Sümmânî, bütün kâinata hikmet nazarı ile bakmayı öğütler. “*Emri Hakk’ın birliğine çok şükür / Hikmeti sırrını etmeli fikir*” (Erkal, 2000: 81) diyen Sümmânî, Kur’an ve hadisişerifleri okurken anlamamızı, ibret almamızı ve hikmetlerine vâkıf olmamızı ister. Sümmânî, şiirlerinde dünyanın geçiciliğini, asıl hayatın ahiret yurdu olduğunu ve orada rahat edebilmek için dünyada çalışıp gayret etmek gerektiğini ifade eder. Ona göre dünya, ahiret yurdunun tarlasıdır. Burada ekilen tohum mesabesindeki amellerin mükâfatı ahirette verilecektir. “*Keşke toprak olsaydım!*” dememek için bütün çalışmalar dünyada yapılmalıdır.

“*Âlâdır diyarı ukba, velâkin mestaneler anda yok*

Desti boş, yüzü karaya kadir kıymet orda yok,

Yüz bin zâr feryâd etsen âli himmet orda yok

Der Sümmân fehmedersen keramet dünyadadır” (Kardeş, 1963: 98)

İnsan benliği ile hareket ederse her şeyi mahveder, bu münasebetle tevazu ve mahviyet ile hareket etmelidir (Kotku, 2017: 144). Sümmânî, ibadetlerin kabulünde şart olan ihlâsa dikkat çekmiş ve kişinin yaptığı her şeyi sadece Allah’ın rızasını kazanmak için halis bir niyetle yapması gerektiğini vurgulamıştır. “*Kalbi pak olanın hulûsu hastır / Âşığı maşuka çeken ihlastır*” (Erkal, 2000: 157) diyen Sümmânî, gerçek âşıklar olarak ihlâsla Rabbine ibadet eden ve kulluğuna başka hiçbir niyet karıştırmayanları kabul etmiştir. Ona göre kişi feyzinin çok olmasını istiyorsa dergâha da halis bir niyetle ve sırf Allah rızası için girmelidir.

“*Aldanıp dünyaya uyma hevaya,*

Ömrün aziz tut da çıkar fezaya,

Hulusu kalp ile yalvar Hüdaya,

Bu fanî dünyadır bize yâr olmaz” (Okay, 1958: 109)

Sümmânî’ye göre dünyaya gönül vermiş olanların sundukları iyilikten kâmillerin sillesi daha kıymetlidir. Kişi, kâmillerin sözünü dinleyerek onlardan faydalanmalıdır (Kardeş, 1963: 76). Ona göre kemal sahibi olmayan insanın dünyada mal sahibi olması gerçek bir kazanç değildir. Sümmânî, kâmil insan derecesine erenlerin dünyevi ve uhrevi her işte daha hassas davranmaları gerektiğini düşünür. Zira tasavvuf erbabına göre, şeriat derecesindekilere helal olanlar tarikat erbabı için helal değildir, tarikat erbabının yaptığı yanlışlar ise marifet erbabı için müsamaha kabul etmez. Âşık Yunus’un “*Şeriat, tarikat yoldur varana / Hakikat, marifet andan içeri*” (Veli, 2011: 64) dediği gibi Sümmânî de müminin Allah’a yaklaştıkça gönül aynasını daima temiz tutması gerektiğini, zira gönüllerin ilahi nazargah olduğunu söyler.

“*Olmazsa bir hakin temeli halis,*

Anı kaynatmaya zer kabul etmez.

Müminin mir’atı hiç kapar mı is

Kâmil’in aynası kir kabul etmez” (Okay, 1958: 128)

Sümmânî, bir kişiyi yakından tanımak için onunla yemek yemek, yolculuk yapmak ya da alışverişte bulunmak gibi yakın ilişkide olmak gerektiğini düşünür. Ona göre kişinin olgun sayılabilmesi için gösterişten uzak bir hayat sürerek kendi nefsinin bilmesi gerekir. Kendi nefsinin bilen ise Rabbini bilir.

*“Kâmiller sevmeyenler kendi payesin
Onlar kaldırmışlar dünya riyasın
Kimse bilmez hiç kimsenin mayasın
Onla kalkıp düşünüş konuşmayınca”* (Erkal, 2007: 153)

Sümmânî, rıza makamını yaşayanlar gibi Allah’tan gelen her şeyi gönül rızası ve hoşnutlukla karşılamıştır. O Allah’ın takdir ettiği her şeyin kulların yararına olduğunun idrakindedir. Kula takdir edilen huzur ve rahat ne kadar ihsan ise gam ve keder de o kadar ihsandır. Zira sabır kadar şükür de insanı olgunlaştırır.

*“Ervahı ezelde levhi kalemde
Herkes bir türlü ihsan ederler,
Kimi gam çeker de hayal hâbında
Kimini tahtında sultan ederler”* (Yağmurdereli, 1939: 159)

Tasavvufi gelenekte Hz. Musa’nın Tur Dağı’nda Allah Teala ile kırk günlük münacaatı çok önemlidir. Hiyerarşik veliler zümresinde bulunan kırklar da dünyanın yönetiminde söz sahibidirler (Cebecioğlu, 2009: 381). Sümmânî, “*kırklar meclisi*” gibi ledün ilminin terminolojisine ait kavramlara aşınadır ve bu kavramları bizzat yaşayarak bilmektedir. Kendisi, kırklar meclisinin hizmetçisi olduğunu ve o meclisten nasiplendiğini ifade etmektedir. Biz onun şiirlerinden kırklar ile görüşüğünü anlıyoruz:

*“Der Sümmânî kırklar ile görüştim
Bus edip destin ummana düştüm
Hakkın lütfu ile ben de yetiştim
Her işin başında Bismillah dedim”* (Erkal, 2007: 225)

Sümmânî, ahlaki değerler ile müzeyyen bir mümin, kırklar meclisine aşına bir mutasavvıf ve ibretli deyişler söyleyen bir âşıktır. O, tasavvufun hoş karşılamadığı gafletten ve malayaniden uzak olmayı tavsiye ederken mütevazı hayatı şiar edinen Melâmi (Pala, 1989: 302) görüşü benimsemektedir. Halka; zikri, şükrü ve tefekkürü tavsiye eden Sümmânî, onlara lüzumsuz işlerden ve sözlerden uzak durmalarını tavsiye eder.

*“Her belaya tahammül kıl şükreyle
Her nefeste Yaradanı zikreyle,
Her kelâmı derununda fikreyle,
Açma malayani dil kapısını”* (Okay, 1958: 120)

Kişilerin zahirine bakılarak karar verilmemesi gerektiğini belirten Sümmânî, “*Her gördüğünü Hızır, her geceyi Kadir bil*” düsturunu benimsemiştir. Ona göre zahiren hakir gördüğümüz kişi Hak divanında sultanlardan daha kıymetli olabilir. Nitekim insan için asıl olan bu değerdir. Zira mühim olan binler tarafından itibar görmek değil “Bir”in takdirini kazanmaktır.

*“Adam var esrarı beden nihandır,
Zahiri Melami batını sultandır
Adam var ki bahri muhiti ummandır
Adam var ki yiyip içmeyi bilir”* (Okay, 1958: 77)

Sümmânî, şiirlerinde nefsin afetlerini anlatarak onun tehlikelerinden korunma yollarını göstermektedir. Ona göre kötü niyetli insanlar şeytan icadı işlerin peşinde ömür sürerler. Çok yemek insana çok uyku getirerek gafletine sebep olur. İnsan, insan olması hasebiyle zaman zaman nefsinin uyarak yanlışlar yapabilir. Bu münasebetle kurtuluşa ermek isteyenler ibadet ve riyazatlarla nefsinin terbiye ederek, Allah’ın rızasını kazanmaya çalışmalıdır.

*“Nefsini kabartma gel bul kemâli
Kemâl sahibinden hisseyle hâli
Nic’ oldu dünyada Karun’un malı
Dağılıp her biri gitti bir yana”* (Kardeş, 1963: 30)

Sümmânî, kişinin nefsinin tehlikelerinden korunabilmesi için kemâl sahibi insanlarla beraber olması, onlara bağlanması gerektiğine inanır. Nefsi yılanı benzeterek kendisine uyanlara zehrini aktırdığını, “*Uyma sen nefsin, mar gibi dişler / Serine bir topuz çalmamış olmaz*” mısralarıyla dile getirerek onu yenmenin tek çaresinin başını ezmek ve sınırsız arzularına gem vurmamak olduğunu söyler. Ona göre nefsinin ıslah eden ve ölmeden önce ölme bahtiyarlığına erenler, egolarından kaynaklanan tehlikelerden uzak olurlar. Nefsinin yenmeyi başaranlar Allah’ın rızasını kazanarak hesap günü amel defterlerini sağ taraflarından alırlar.

*“Ben beni bilirim Hakkın kemteri
Öldür asi nefsin, ol şerden beri,
Mahşerde dağılır amel defteri
Sağ taraftan açıp verenlerden”* (Kardeş, 1963: 77)

Sümmânî’ye göre nefsi kişinin bineği gibidir; güzel olan onu öldürmek değil, terbiye etmektir. Zira kişinin nefsi olmazsa yemek yiyemez, uyuyamaz, hayattan zevk alamaz. Kişi, terbiye ettiği benlik duygusu ile kâinattaki her şeye adaletle muamele edebilir ve nefsinin muhalefetine rağmen ömrünü ibadetle geçirirse cehennem azabından korunarak cennet ve Allah’ın cemali ile mükâfatlanabilir.

*“Dünyasını geçirmiş meşakkat ile
Emreder nefsinin adalet ile
Ömür kütah etmiş ibadet ile*

Sanarım affolur cezası olamaz” (Kardeş, 1963: 96)

Sümmânî, nefisini çok iyi tanıyan bir arif olarak onun tehlikelerini ve vasıflarını da açıklamaktadır. Ona göre tehlikelerden korunmanın çaresi, asi nefsi terbiye etmektir. Riyazetlerle, ibadetlerle terbiye edilmeyen nefis adeta kişiyi esir alır. Benliğine esir olmak istemeyen ve egosunun ruhunu tarumar etmesine engel olmak isteyen kişinin onu yenmesi gerekir. Nefsi ıslah ederek merdiyye makamına (Kotku, 2013: 315-328) çıkarmanın ve Rabbinden razı etmenin yolu, gönül ehli olmaktır. Kişi gönül ehli olarak nefisini yenemediği takdirde ona kılıç kalkan fayda etmez; zira nefis, adeta yedi başlı canavardır.

“Nefsini bende eden erbabı dildir

Elinden kurtarmak gör ne müşküldür

Nefsi bize kahramanı katildir

Çekip Zülfikar’ım sindiremedim” (Erkal, 2007: 116)

Sümmânî de Yunus’un “Derviş bağı baş olur, gözü dolu yaş olur” (Köprülü, 2020: 415) buyurduğu gibi Allah’a âşık olan dervişin bağrının yaralı ve rikkatli olması gerektiğini, bağı yanık olanların dost ile dost olabileceğini söyler.

“Erler künyesinde âşıkı sadık ol,

Aşk yolunda daim bağı yanık ol,

Ser verip sır verme kavli sadık ol,

Belki seni o zümreye yazarlar.” (Okay, 1958: 91)

Sümmânî’ye göre manevi hâllerin gizlenmesi ve erbabından başka hiç kimseye açıklanmaması gerekir. Zira aynı hâlleri ve makamları yaşayanlar birbirinin durumunu anlarlar; bu konuda cahil olanlara manevi hâllerin sırrı verilirse ya bu hâlleri anlamaz veya yanlış anlayarak halkı da yanlış yönlendirirler.

“Kâmil olan kâmil sözün gûş eyler,

Şarabı vahdetten dolu nûş eyler,

Her adama esrar verme fâş eyler,

Her adam özünde sır kabul etmez.” (Okay, 1958: 128)

Sümmânî şiir söylemesine rağmen hikmetleri halka açıklamadan erbabına ifşa eder. “Sümmânî söyler eş’arı / Her yerde açmaz esrarı” (Yağmurdereli, 1939: 151) diyen Sümmânî, kişinin manevi hâllere ve ledün ilmüne sahip olabilmesi için Allah’a olan sevgisinin aşk derecesinde olması gerektiğini söyler. Ona göre ilahi sırlar ancak aşk ehline verilir.

“Sır şehrine ulaşılmaz piyade

Binip aşk atına ulaşmak lâzım” (Erkal, 2007: 224)

Sümmânî, Peygamber sevdalısı, sünnet ehli, arif ve kâmil bir Mümin’dir. Peygamber Efendimize karşı duygularını âşık duyarlılığı ile hissederek dile getirmiştir. Ona göre Peygamberimize getirilen salavatlar bütün yaralara merhemdir. Salavatlar lokman hekim gibi

kişinin maddî, manevî, ruhî ve sosyal bütün hastalıklarına şifa olduğu gibi Hakk'ın cemalini görmek isteyenlere bir delil ve rehberdir.

“Eğer cismi mecruh isen

Dermandır salat u selâm

Derden arzu matlup isen

Lokmandır salat u selâm” (Erkal, 2007:350)

Sümmânî'ye göre Peygamberimiz, Allah nezdinde kıymetli bir inci tanesidir. Sümmânî son nefeste salat ve selam getirmeyi arzularak Peygamber Efendimizden şefaata ister. Ondan şefaata umanların kıyamet gününde gözlerinin Peygamberimizi arayacağını söyleyerek insanlara hayatları boyunca çokça salavat getirmelerini tavsiye eder.

“Muhammed'dir Hakk'ın hak Dürdane'si

Kurulsun şem'alar aşk pervanesi

İki kerpiçtendir onun binası

Mücevherdir çar duvarı cennetin” (Erkal, 2007: 438)

Sümmânî, az söz ile çok anlam ifade etmektedir. O, kişinin İslam'ın emirlerine bağlanarak yasaklarından kaçınması gerektiğini, dünya hayatında iyilik yolunda çalışarak mahşer yerinde kitabını sağ elinden alanlardan olmaya gayret etmesi gerektiğini söyler.

“Şeriat, tarikat maksuda yoldur,

Halk eden haliktir halk olan kuldur,

Sağ yanında olan evrakı doldur,

Çalış kapatasın sol kapısını” (Yağmurdereli, 1939: 109)

SONUÇ VE TARTIŞMA

Badeli âşıklardan olan Sümmânî, insanlara iyiyi kötüyü, doğruyu yanlış, güzeli çirkini anlatmak için şiirini vasıta olarak kullanmıştır. Nefsini terbiye etme ve kâmil insan olma yolunda çaba sarf eden Sümmânî, bunu gerçekleştirmek için kanaat önderlerinden ve mürşitlerden feyiz almış, onların terbiye usulünü takip etmiştir. Sümmânî'nin nasihatname tarzındaki şiirleri halkı irşat etme yolunda adeta rehber niteliğindedir. Zira o, dinî hükümlerin uygulanmasındaki yanlışlardan, insanlığın ahlaki yönden bozulmasından ve yanlış yorumlanan din algısından muzdariptir. Gördüğü yanlışları düzeltme noktasında sazını bir kalem, sözünü ise hikmet reçetesi gibi kullanmıştır. Nasihatlerini öncelikle kendi nefesine söyleyerek özelden genele, fertten topluma geçiş sağlamıştır. Gördüğü tasavvufî terbiye, örnek aldığı âlimler ve iltifatına mazhar olduğu maneviyat önderleri göz önüne alındığında Sümmânî, salt bir âşıktan ziyade toplumun aydınlatılmasında vazife almış bir kanaat önderi gibi görülmektedir. Bazen hutbede vaaz veren hatibin coşkusu ile söz söyleyen Sümmânî, bazen de Yunus gibi insanların ruhuna işlemektedir. Kimi zaman ise ilahi aşkın derdiyle dertlenen fakat bu derdin ilacını bulmak istemeyen Fuzûlî'nin iç yangınlarıyla yanmaktadır. Zamandan, toplumdaki, insanlardan, özellikle kendi nefsinden şikâyetle bulunan Sümmânî'nin bunu aktarmak için taşlamalardan ve nasihatnamelerden faydalandığı görülmektedir. Zahiren

bir güzele âşık olarak ona kavuşma arzusu ile şiir söylediği görülen Sümmânî, hakikatte “Bir”e âşıktır ve Allah’a olan aşkının derecesi bu uğurda canını verecek kadar yoğundur. Zira o; canı, cananın verdiği, bu münasebetle emaneti emanetçisine teslim etmenin gayet tabii olduğunu söylemektedir.

Sümmânî’nin şiirlerinde kâmil insanlara, ariflere ve mürşitlere duyulan sevgi ve saygı, tasavvuf yolunda uyulması gereken usul ve erkâna riayet açıkça görülmektedir. Yine onun şiirlerinde tabiatın, bülbüllerin ve gönüllerin Hak sevgisini idrak ettiği, bu sevginin son noktası olan Allah’ın cemaline erme gayretinde olduğu da müşahede edilmektedir. Onun şiirlerinde Kur’an-ı Kerim, iyi insan olma yolunda takip edilmesi gereken ilahi kitap; Allah Resulü ise o kitabın uygulayıcısı ve ümmete rol model olarak gönderilmiş üstün insandır. Âlimler ve mürşitler, Peygamber varisi olmaları hasebiyle takip edilmeye ve çok sevmeye lâyık manevî önderlerdir. Kişi; nefsini yenerek, gerçek sevgiliye kavuşmanın yollarını arayarak ve dünyanın faniliğini idrak ederek vazifesini tamamlamalı ve Hakk’ın divanına gönül huzuru ile çıkmalıdır. Sümmânî’ye göre yalan ve aldatıcı olan bu dünyanın nimetleri gerçek müminleri hakikat yolundan ayıramaz. Zira onlar bu âlemi geçici bir mekân olarak görürler. Onlara göre hakiki hayat, ebedî olan ahiret yurdudur. Sümmânî; tevazusu, rızası, teslimiyeti, irfanı, sabrı ve hikmetli söz ile nasihatleriyle insanlara ışık tutmuştur. Hâk âşığı olan Sümmânî’nin hikmetler içeren sözleri türkü haline getirilerek musikin de desteği ile nesilden nesile aktarılmıştır. Bu konuda yapılması gereken ise her bir mısrası, mısrayı berceste niteliğinde olan ve maneviyat pınarlarından içtikleri irfanı topluma aktaran Hak âşığı halk ozanlarımızın nasihatlerini gelişen teknolojinin imkânlarından faydalanarak daha geniş kitlelere ulaştırmaktır. Bu gerçekleştirildiği takdirde halka iyiliği anlatma noktasında misyon yüklenmiş olan Hak âşığı halk şairlerimize olan şükran borcumuz bir nebze olsun yerine getirilmiş olacaktır.

Kaynakça

- Albayrak, N. (2001). *Sümmânî*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Cebecioğlu, E. (2009). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İnka Yayınları.
- Coşan, M.E. (2008). *Başmakaleler 4 / İdeal Yol*. 1. Baskı, İstanbul: Server Yayınları.
- Ergun, S.N. (1938). *Halk Edebiyatı Antolojisi*. İstanbul: Devlet Basımevi.
- Erkal, A. (2007). *Âşık Sümmânî*. Erzurum: Fenomen Yayınları.
- Erkal, A. (2010). Sümmânî’nin Âşık Edebiyatına Olan Etkisi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (10), 129-137.
- Erkal, A. (2018). *Narmanlı Âşık Sümmânî*. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Kardeş, M. (1963). *Meşhur Saz Şairi Âşık Sümmânî*. İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Knysh, A. (2011). (Mütercim Durdu İhsan). *Tasavvuf Tarihi*. İstanbul: Ufuk Yayınları.
- Kotku, M.Z. (2013). *Nefsin Terbiyesi*. 6. Baskı, İstanbul: Server Yayınları.

- Kotku, M.Z. (2017). *Tasavvufî Ahlâk*. 1. Baskı, İstanbul: Server Yayınları.
- Köprülü, M.F. (2020). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. 5. Baskı, İstanbul: Alfa Tarih.
- Okay, H.N. (1958), *Sümmânî*. İstanbul: İstanbul Maarif Kitaphanesi.
- Pala, İ. (1989). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Tatçı, M. (2020). *Yunus Emre Dîvânı*. İstanbul: H Yayınları.
- Uludağ, S. (2000). *İhvan*, Dia, C.21, İstanbul, TDV
- Veli, K. (2011). *Yunus Emre'nin Poetikası*. İstanbul: H Yayınları.
- Yazıcı, T (1994) *Derviş*, Dia, C.9, İstanbul, TDV
- Yağmurdereli, N. (1939). *Âşık Sümmânî Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: Ülkü Basımevi.
- Yılmaz, H.K. (2021). Tasavvuf. İçinde M.A.Y. Saraç (Ed.), Sosyal Bilimler Ansiklopedisi Cilt 4 (ss. 236-239). Ankara: Tübitak Yayınları.